

VÝVIN SPISOVNEJ SLOVENČINY A JAZYKOVEJ KULTÚRY ZA OSTATNÝCH STO ROKOV

Ján Kačala

Ústav filologických štúdií, PdF UK v Bratislave

KAČALA, Ján: The Development of Standard Slovak Language and Language Culture over the Past 100 Years. In *Philologia*, vol. XXX n°1 (2020): 105–123.

Abstrakt: V prehľadovej štúdií autor predkladá vývinové etapy a najdôležitejšie procesy v dejinách spisovnej slovenčiny za ostatných sto rokov. Jazykové fakty opiera o spoločensko-politický a kultúrny vývin slovenského národného spoločenstva v danom období. Všíma si normy spisovnej slovenčiny v skúmanom období, rozoberá platné kodifikačné príručky a približuje kodifikátorov spisovnej slovenčiny v jej storočnej histórii. Vyzdvihuje *Pravidlá slovenského pravopisu* z rokov 1940, 1953 a 1991 ako stabilizujúce kodifikačné diela, potvrdzujúce vývin spisovnej slovenčiny v duchu jej vnútorných zákonitostí aj ako pevnú súčasť vedeckého obrazu súčasnej spisovnej slovenčiny a jej zodpovedajúcej kodifikácie. Za najdôležitejší výsledok storočného vývinového obdobia pokladá to, že slovenčina, ako aj jej vedecký výskum potvrdili identitu a samostatnosť slovenčiny a zároveň jej prispôsobivosť stále rastúcim vyjadrovacím potrebám jej tvorcov a nositeľov a jej spisovná forma sa rozvinula na všestranne vyhovujúci a bohato diferencovaný, plnohodnotný a životaschopný nástroj dorozumievania, myslenia a ukladania poznatkov.

Kľúčové slová: slovenčina, spisovná slovenčina, vývin slovenčiny, norma spisovnej slovenčiny, jazyková kultúra, kodifikácia, kodifikačné príručky spisovnej slovenčiny

Abstract: The author presents a systematic review of the developmental stages and the most important processes in the history of the standard Slovak language over the last hundred years. Linguistic facts are based on the socio-political and cultural development of the Slovak national community in the given period. The author pays attention to the norms of standard Slovak in the researched period, he analyses valid codification manuals and introduces the codifiers of standard Slovak in its centuries-old history. The author highlights the Rules of Slovak Orthography from 1940, 1953 and 1991 as stabilizing codification works, confirming the development of standard Slovak in the spirit of its

internal laws and as a solid part of the scientific picture of contemporary standard Slovak and its corresponding codification. He considers it the most important result of the century-old development period that the Slovak language as well as its scientific research confirmed the identity and independence of the Slovak language and at the same time its adaptability to the ever-growing expressive needs of its creators and users. The standard Slovak Language has developed into a comprehensively satisfying and richly differentiated, full-fledged and viable tool for communicating, thinking and storing knowledge.

Keywords: the Slovak language, the standard Slovak Language, development of the Slovak language, norm of the standard Slovak Language, language culture, codification, The Rules of the Slovak Orthography

Vstup slovenského národa a slovenského jazyka po prvej svetovej vojne do celkom neznámej situácie v novom štátnom útvare nebol vonkoncom jednoduchý a priamočiary. Sám vznik spoločného česko-slovenského štátu roku 1918 značil totiž revolučný krok v mnohých ohľadoch nášho národného, spoločenského, politického aj kultúrneho života. V kultúrno-politickom ohľade nastala na Slovensku radikálna zmena vo všetkých oblastiach zdedeného nepriaznivého stavu a rok vzniku česko-slovenského štátu pokladáme za míľnik, od ktorého rátame obdobie nevídaného slobodného rozvoja slovenskej kultúry, ale aj priam búrlivého a zo začiatku aj rozporuplného rozvoja spisovnej slovenčiny. Podstatne sa teda zmenila aj j a z y k o v á s i t u á c i a na Slovensku. Postavenie slovenčiny, ktorá bola v predchádzajúcich desaťročiach maďarskou politickou mocou v rámci politiky totálnej maďarizácie uhorskej časti monarchie všestranne zatlačaná do úzadia, ktorá teda nebola spoločensky a politicky uznaná a vo verejnom živote používaná, sa zmenilo v novej situácii zásadne predovšetkým tým, že sa stala š t á t n y m j a z y k o m, t. j. jazykom celej štátnej správy a zákonodarnej aj výkonnej moci, spravovania všetkých zložiek štátneho orgánizmu, súdnictva, vzdelávacej sústavy na všetkých stupňoch školského vzdelávania, jazykom rozvíjajúcej sa vedeckej spisby, ozbrojených súčastí nového štátu, zložiek spravujúcich chod hospodárstva a podobne.

Úplne zmenený status slovenčiny sa opieral o ústavnú listinu nového štátu, prijatú 29. II. 1920, v ktorej sa kodifikoval fiktívny, v skutočnosti nejestvujúci československý národ a paralelne aj československý jazyk, a to v dvoch zneniach – českom a slovenskom –, pričom české znenie sa malo používať prevažne v českej časti štátu a slovenské znenie prevažne v jeho slovenskej časti. Tento ústavný rámec sa pokladal za nosný pre samo jestvovanie štátu ako celku a vyzdvihoval sa najmä z hľadiska Česko-Slovenska ako nového subjektu medzinárodného práva, ale vnútri štátu predovšetkým pri stupňujúcom sa upevňovaní centralistickej pražskej moci sa od samého začiatku stával zdrojom

spoločenského aj politického napätia. Toto napätie ako súčasť celkovej spoločensko-politickej situácie v novej, síce na demokratických princípoch osnovej, ale so spoločenskou, národnou a národnostnou aj hospodárskou nerovnosťou obyvateľstva zápasiacej republiky a jej otraseného medzinárodného postavenia na konci 30. rokov 20. storočia napokon viedlo k zániku tohto štátneho útvaru.

Spomínaná nová jazyková situácia zároveň poukázala na nerovnosť v skutočnom postavení obidvoch jazykov štátu a odhalila vtedajšiu začiatočnú nepripravenosť slovenčiny na plnenie nových celospoločenských úloh v štáte. Nerozvinutá bola najmä odborná slovná zásoba viacerých vedných, technických aj pracovných odborov a syntax náučných textov a chýbali kvalifikovaní odborníci, učitelia, úradníci, vedúci hospodárski pracovníci a podobne, ovládajúci spisovnú slovenčinu, na Slovensku nejestvovali vedecké ústavy a rozvinuté školstvo. Aj preto sa v 20. rokoch na českej strane obnovila aj verejne publikovala jazykovedná teória, síce uznávajúca overené kvality spisovnej slovenčiny v oblasti jazyka umeleckej literatúry, ale zároveň konštatujúca, že v oblasti odborného vyjadrovania je spisovná slovenčina nerozvinutá, a preto navrhujúca, aby sa v spisovnej slovenčine nebudoval odborný štýl a jeho jazykové prostriedky a namiesto slovenčiny sa ako odborná reč upotrebovala čeština; tejto línii mali pomôcť aj početní českí odborníci pôsobiaci na Slovensku. Touto teóriou sa aspoň načas podarilo popliesť hlavy aj niektorým predstaviteľom slovenského národného pohybu, ale čoskoro sa ukázalo jej nebezpečenstvo priamo pre samo jestvovanie a plnohodnotné fungovanie spisovnej slovenčiny. Prijatie tejto predstavy by totiž bolo ochromilo spisovnú slovenčinu v jej základoch, lebo spisovný jazyk nemôže – osobitne v podmienkach technického, civilizačného a kultúrneho rozvoja – plnohodnotne jestvovať a fungovať bez cieľavedomého budovania a rozvíjania prostriedkov odbornej reči. Takéto prostriedky predstavujú integrálnu a nenahraditeľnú súčasť spisovného jazyka a nemožno medzi nimi a zvyšnou časťou spisovného jazyka vybudovať múr.

Nepriaznivým signálom danej situácie bolo aj to, že pre nedostačujúce poznanie slovenčiny sa v časti verejných tlačených textov miešali slovenské prvky s českými v takom rozsahu, že sa často strácal rozdiel medzi slovenčinou a češtinou, a tak sa aj v súvisi s dvojakou kodifikáciou spisovnej slovenčiny na začiatku 30. rokov v odbornej literatúre niekedy vraví o živelnom vývine (porovnaj napríklad Ružička 1970, 40). Na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia sa však sociálna a kultúrna situácia na Slovensku už zmenila: už bola vyrástla nová generácia vzdelaných ľudí, odchovaných česko-slovenskými školami, ktorí boli pripravení prispievať svojou prácou k budovaniu štátu, ale vinou centralistickej mocenskej politiky nemohli v tomto štáte nájsť primerané pracovné uplatnenie. To poukazovalo na falošnosť demokraticky vyznievajúcej ideológie

aj uplatňovanej politickej praxe a v slovenskej spoločnosti prispievalo k hlbšiemu občianskemu aj národnému uvedomovaniu. Všimnime si, ako túto situáciu hodnotí jeden z priamych účastníkov týchto udalostí – mladý spisovateľ Dobroslav C h r o b á k vo svojom publicistickom vystúpení s témou mladej generácie z roku 1932:

Československý problém stal sa po prevrate nielen problémom unifikácie kultúry, reči atď., ale i otázkou chleba a tvrdého zápasu o existenciu, kde mladí mali možnosť vidieť, ako sa na ideál jednoty ťažko dopláca. Pritom nebolo tajomstvom, pomocou akých prostriedkov a akými metódami sa ideál jednoty československej realizoval; v prostriedkoch sa často ani nevyberalo a pôsobilo to niekedy až pohoršlivo a odpudzujúco. Najmä v školách pri výchove v tomto duchu sa mnoho hrešilo, takže otázku československej jednoty, ale aj otázku vzájomnosti hodne zdiskreditovalo. Hlas mladých ozýval sa z tejto stránky už dávnejšie – a zosilňoval sa úmerne podľa toho, ako sa pomery na Slovensku horšili. Mladí sa dnes spod zorného uhla existenčných otázok vyslovili proti československej národnej jednote, ktorej politickým adekvátom je centralizmus, a domáhajú sa autonómie, na ktorú Slováci, ako osobitný národ, majú nárok a ktorá im ako takým patrí. Z takéhoto stanoviska nemožno však ani uzatvárať, ako sa to stalo, že by sa mladí stavali k pomeru Čechov a Slovákov záporne. Mladí si upravia aj tento pomer sami, lebo sú presvedčení, že jestvuje aj iné riešenie okrem doterajšieho, ktorému mali by byť obetované ideály národa a jeho samobytnosť.

V oblasti slovenského spisovného jazyka a jeho uplatňovania v živote bola situácia tiež protirečivá a komplikovaná. Presvedčivú analýzu stavu s bohatými ukážkami jazykovej praxe a s dôkladnou dokumentáciou teoretických výkladov podáva Jozef R u ž i č k a v citovanej monografii *Spisovná slovenčina v Československu* z roku 1970 a tematiku vývinu spisovnej slovenčiny v jeho česko-slovenskom období tento autor spracúva aj v kolektívnej práci *Dejiny spisovnej slovenčiny II* z roku 1974. Súhrnný obraz o vývine spisovnej slovenčiny v 20. storočí podávame v samostatnej publikácii (pozri Kačala 2010), ako aj v rámci komplexného spracovania celých dejín spisovnej slovenčiny (pozri Kačala, Krajčovič 2011). Spomínaný nástup novej generácie slovenskej inteligencie, odchovanej už česko-slovenskými školami, a vzrast slovenského národného povedomia sa na prelome 20. a 30. rokov 20. storočia v pomere k spisovnej slovenčine prejavil okrem iného aj tak, že postupnou cieľavedomou prácou vedúcich národných činiteľov sa podarilo hroziace nástrahy proti slovenčine a jej kultúre z 20. rokov 20. storočia prekonať a v 30. rokoch sa situácia začala obracať aj sa obrátila jednoznačne v prospech slovenčiny, jej samostatného vývinu, stability a životaschopnosti.

Významným spôsobom k tomuto stavu v teoretickej oblasti prispel Ľudovít Novák svojím spisom *Jazykovedné glosy k československej otázke*, vydaným roku 1935 v Matici slovenskej. V ňom vedeckými argumentmi vyvrátil tézu o jednotnom československom národe a československom jazyku a dokázal osobitosť a samostatnosť slovenského národa a rovnako slovenského jazyka. Autor v práci nastoľuje aj viaceré ďalšie jazykovopolitické a jazykovokultúrne témy a navrhuje ich riešenie z neutrálneho vedeckého a zároveň zreteľného slovenského národného stanoviska. Všíma si jazykové otázky na Univerzite Komenského v Bratislave a ako vedecký pracovník Matice slovenskej zaoberá sa aj jej poslaním v našom národnom živote. Pritom kultúrno-politicky stojí jasne na stanovisku spoločného štátu Slovákov a Čechov a rovnocenného vzťahu obidvoch národov.

Na naznačenom pozitívnom vývine má veľké zásluhy práve aktívna práca obnovenej Maticy slovenskej, ktorá začala svoju činnosť 1. I. 1919 a od začiatku sa starala o celkový národný a kultúrny vzrast a v tomto rámci aj o podporu a rozvíjanie spisovnej slovenčiny. V tomto ohľade je osobitne dôležitá sústavná práca Jazykového odboru Matice slovenskej, ktorá sa začala roku 1923 ustanovením tohto odboru zo zainteresovaných pracovníkov a určením jeho pracovnej náplne. Na situáciu v oblasti spisovnej slovenčiny a jej používania najmä v písomnej praxi mala veľký dosah aj práca matičných jazykových redaktorov, vydavateľov aj korektorov. Matica slovenská sa starala o sústavné vydávanie matičných – periodických aj neperiodických – publikácií; ako uvádza vo svojom príspevku z roku 2013 na s. 139 Katarína Nádasová, v medzivojnovom období Matica slovenská vydala vyše 2700 publikácií. Pre jazyk knižných aj časopiškových publikácií je dôležité, že sa v nich udržiavala línia martinského úzu, ktorého sformovanie siaha ešte do 80. rokov 19. storočia a je spojené najmä so záslužnou činnosťou vedúcich osobností národného života Jozefa Škultétyho a Svetozára Hurbana Vajanského. Jozefa Škultétyho treba pokladať za jedného z bezprostredných tvorcov martinského úzu a jeho kodifikátora predovšetkým prostredníctvom jeho redakčnej práce v obnovených *Slovenských pohľadoch* a v *Národných novinách*, nie menej je dôležitá mnohostranná autorská, publicistická aj redaktorská a organizačná činnosť Svetozára Hurbana Vajanského, ako aj ďalších spisovateľov, ale aj vydavateľov, redaktorov aj korektorov, publicistov a ďalších kultúrnych pracovníkov martinského kultúrneho centra.

Kodifikátorom martinského úzu sa stal znamenitý jazykovedec Samuel Cambel svojimi dielami z druhej polovice 80. rokov (dôležitá z tohto hľadiska je jeho knižná publikácia s názvom *Príspevky k dejinám jazyka slovenského* z roku 1887) a ďalším z roku 1890, keď vyšiel jeho *Slovenský pravopis* s podtitulom *Historicko-kritický nákres*, ale najmä z roku 1902, keď bolo uverejnené jeho základné kodifikačné dielo *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Pre ďal-

ší kontinuálny vývin spisovného jazyka a jeho kodifikáciu je dôležité, že toto záslužné Cambelovo dielo vyšlo ešte v ďalších dvoch vydaniach v redakčnej réžii a s pozitívnymi kodifikačnými úpravami Jozefa Škultétyho: 2. vydanie je z roku 1915 a 3. vydanie z roku 1919. O toto Cambelovo dielo sa totiž v tom čase vo svojich slovakistických výkladoch opierali najmä praktické gramatiky Jána D a m b o r s k é h o, ktoré vychádzali predovšetkým v 20. rokoch a na začiatku 30. rokov a široko sa využívali v školskom vzdelávaní.

Predmetom Cambelovej a Škultétyho kodifikácie (v obnovených vydaniach Cambelovej *Rukováti spisovnej reči slovenskej* z roku 1915 a 1919) bol teda už starostlivo opatrovaný jazykový útvar, označovaný ako m a r t i n s k á n o r m a, rešpektovaný najmä v publikáciách vydávaných Maticou slovenskou ešte aj v 20. a 30. rokoch 20. storočia, t. j. v čase trvania prvej Česko-slovenskej republiky. Martinským úzom, prípadne martinskou normou sa v slovenskej jazykovednej literatúre označuje vzorový kultivovaný útvar spisovného jazyka vypestovaný cieľavedomou prácou zainteresovaných kultúrnych činiteľov pôsobiacich v Turčianskom Svätom Martine ako vtedajšom kultúrnom aj národnom centre slovenského života a kodifikovaný Samuelom Cambelom a Jozefom Škultéty. Vznik a rozvíjanie martinského úzu aj martinskej normy sa jazykovo a miestne viaže na kultúrny útvar vypestovaný v Turčianskom Svätom Martine a jeho okolí na báze turčianskych stredoslovenských nárečí, pracovne najmä na matičných činiteľov a redaktorov pôsobiacich v tomto centre a osobnostne predovšetkým na spomínaných vedúcich národných činiteľov Jozefa Škultétyho a Svetozára Hurbana Vajanského, ale aj na ďalších slovenských spisovateľov, národných činiteľov, publicistov, redaktorov, vydavateľov, korektorov pôsobiacich v martinskom kultúrnom centre alebo v jeho kultúrnej línii, ako bol Ambro P i e t o r, Ľudovít R i z n e r, Daniel B a c h á t či Jaroslav V l č e k. Martinský úzus a martinská norma jestvovali a platili v hovorenej aj písomnej podobe a k ich formovaniu v 60. rokoch prispeli aj praktické gramatiky Fraňa M r á z a a Jozefa V i k t o r i n a najmä tým, že sa zbavovali archaizmov aj niektorých chýb v Hattalovej kodifikácii. V medzivojnovom období, keď sa o praktické uplatňovanie a rozširovanie martinského úzu a normy starali predovšetkým pracovníci spojení s Maticou slovenskou, označuje sa tento útvar aj ako m a t i č n ý ú z u s.

Osobitosťou naznačenej jazykovej situácie je to, že kodifikátor martinského úzu a hlavný tvorca normy Samuel Cambel nebol bezprostrednou súčasťou martinského kultúrneho centra, nepôsobil v ňom, skôr naopak, ako vysoko postavený úradník peštianskej administratívy sa potreboval uchádzať o dôveru jeho vedúcich činiteľov, lebo vo svojich postojoch musel byť viac opatrný a nemohol otvorene dávať najavo svoje úprimné slovenské vlastenectvo. Samuelovi Cambelovi pripisujeme pozíciu vedúceho činiteľa peštianskeho kultúrnej-

ho centra spisovnej slovenčiny. Od roku 1887 bol redaktorom provládne orientovaných *Slovenských novín*, uverejňoval v nich svoje jazykovedné, beletristické a publicistické texty a staral sa o ich primeranú jazykovú úroveň, ako vládny úradník mal na starosti aj prekladanie maďarskej zbierky zákonov a nariadení do slovenčiny a prípravu slovenského znenia týchto noriem a tak významne prispieval aj k formovaniu slovenskej právnej terminológie. Ako vychodí z Cambelovej korešpondencie s Jozefom Škultétym (uloženej v Literárnom archíve Matice slovenskej – opierame sa o údaj Eugena Jónu v jeho profilovom príspevku o Samuelovi Cambelovi z roku 1959, pozri Jóna 1959), v spolupráci so slovenskými právnikmi sa chystal spracovať slovenskú právnu terminológiu, no tento plán sa mu nepodarilo uskutočniť.

Svoju kodifikáciu spisovnej slovenčiny Samuel Cambel založil na podrobnom štúdiu a spoľahlivom poznaní ž i v e j r e č i, spisovnej aj nárečovej. Starostlivo sledoval aj odborne posudzoval reč súvekých spisovateľov (osobitné analytické state venoval povedzme jazyku Sama Chalupku /ešte pod menom Ján Stránsky/ a Viliama Paulinyho-Tótha, všimal si rusizmy v dielach viacerých súvekých slovenských spisovateľov) a na svojich výskumných cestách po Slovensku starostlivo zapisoval rozprávkové texty, časť z nich, zapísaných na východnom Slovensku, ešte stihol zaradiť ako prílohu do svojho nedokončeného jazykovedného diela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* – I. diel z roku 1906. Z kodifikačného, ale aj všeobecne vedeckého hľadiska dôležitý bol jeho úzky osobný kontakt s vedúcimi činiteľmi martinského kultúrneho centra, osobitne s Jozefom Škultétym. Hoci si obidvaja vymieňali aj polemické názory, v otázke slovenčiny prejavovali k sebe dôveru a to sa prejavilo aj v tom, že Jozef Škultéty po predčasnej smrti Samuela Cambela redakčne prichystal druhé a tretie vydanie Cambelovej *Rukováti spisovnej reči slovenskej* v rokoch 1915 a 1919, a ako píše vo svojej záverečnej poznámke *Na pokon* (pozri Czambel 1915, 372–376), v druhom vydaní urobil v súhlase s autorom niektoré význačné zmeny, ktoré dobre vystihovali vnútorné zákonitosti spisovnej reči, boli v súlade s jej vývinovými tendenciami a priniesli do nej potrebnú stabilitu, ale zodpovedali aj danej spoločenskej situácii a novým komunikatívnym potrebám. Cambelova kodifikácia, hoci vznikla v politicky, národne aj kultúrne nepriaznivých podmienkach, má pre spisovnú slovenčinu historický význam, lebo v nasledujúcich desaťročiach práve na ňu nadviazala dlhodobá kontinuálna vedeckovýskumná aj kodifikačná práca v okruhu slovenského spisovného jazyka, správne vystihla ďalšie vývinové smerovanie spisovnej slovenčiny, bola teda perspektívna a vniesla do systému aj používania spisovnej slovenčiny veľmi potrebnú istotu a stabilitu.

Pri Jozefovi Škultétym sa žiada vyzdvihnúť aj jeho dlhodobé kontinuálne a neobyčajne široké pôsobenie v slovenskom národnom živote: po mnohé de-

saťročia bol činný ako rešpektovaný bádateľ vo viacerých národovedných odboroch a ako dôsledný obranca slovenských národných záujmov, stal sa prvým profesorom slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte novoustanovenej Univerzity Komenského v Bratislave, dlhodobo účinkoval ako vedúci pracovník Matice slovenskej, neoceniteľná je jeho redakčná práca v profilových periodikách, ako sú *Slovenské pohľady* a *Národné noviny*, pri širokej vydavateľskej činnosti Matice slovenskej, ako aj jeho angažovaná publicistická a organizačná činnosť. Ako to dosvedčuje aj Henrich Bartek vo svojej práci *Nový pravopis slovenský*, vydaney roku 1954 v Spojených štátoch amerických, v otázkach starostlivosti o spisovný jazyk a jazykovú kultúru bol orientovaný skôr konzervatívne (Henrich Bartek ho vo svojom spise označuje ako „predstaviteľa tradičného smeru“ – Bartek 1954, 11), ako kodifikátor a redaktor mal na mysli predovšetkým stabilitu spisovného jazyka, jeho kontinuálny vývin a pevnú spätosť s ľudovou rečou, nepodporoval zmeny v kodifikácii a dlho ho bolo treba o ich užitočnosti a potrebnosti presviedčať, no napokon ako od roku 1933 vedúci Jazykového odboru Matice slovenskej po odchode Václava Vážneho z tejto pozície súhlasil s pravopisnými úpravami, ktoré na pôde tohto odboru sformuloval Henrich Bartek a ktoré sa mali stať súčasťou nových, opravených Pravidiel slovenského pravopisu pripravených roku 1939.

V súvisе s uplatňovaním a ďalším rozvíjaním aj pestovaním martinského úzu, prípadne už kodifikovanej martinskej normy si zasluhujú osobitné uznanie najmä matičné vydania zbraných spisov veľkých slovenských realistických spisovateľov, sústavné vydávanie nových umeleckých aj náučných diel starších aj súvekých slovenských autorov, publikácií pre študujúcu mládež a osobitne dlhodobé vydávanie časopisu *Slniečko* (od roku 1927), určeného detským čitateľom, ich rodičom a školám. Práve prostredníctvom tohto časopisu pre deti sa podarilo sústrediť pri jeho tvorbe vrcholných predstaviteľov medzivojnovnej slovenskej literatúry a výtvarnej kultúry a výrazne ovplyvňovať a kultivovať estetické čítanie najmladšej generácie slovenského národa a zároveň formovať jej jazykové vedomie a tým aj zvyšovať celkovú jazykovú kultúru na Slovensku. Pri príležitosti 90. výročia založenia časopisu *Slniečko* pripravili a roku 2017 vydali zainteresovaní pracovníci pod vedením Ondreja Sliackeho publikáciu s názvom *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry*, v ktorej sa predkladá súhrnná a takmer systematická dejinná charakteristika literárneho, výtvarného, vzdelávacieho a celkového estetického pôsobenia tohto časopisu v slovenskom kultúrnom kontexte. Súčasťou publikácie je aj osobitná časť venovaná dôkladnej analýze jazyka *Slniečka*, ktorú skoncipovala Ľubica Horváthová. Pripomíname aj našu recenziu tejto publikácie v Literárnom týždenníku v ročníku 2018 (pozri Kačala 2018).

Vo vzťahu k celkovému významu Matice slovenskej pre spisovnú slovenčinu a všeobecne pre slovenský národný život súhrnne pripomínáme, že roku 2013 bol publikovaný zborník s názvom *Matica slovenská v národných dejinách*, obsahujúci príspevky z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej v Martine v tom istom roku, tematicky zamerané na analýzu a opis najrozmanitejších oblastí činnosti Matice slovenskej za celé predchádzajúce obdobie jej jestvovania. Súčasťou zborníka je aj naša stať s názvom *Matica slovenská a spisovná slovenčina* a s vymedzujúcim podtitulom *Rozhodujúce obdobia a míľniky* (pozri Kačala 2013). V nej vysoko hodnotíme celkovú pozornosť, ktorá sa počas celého jestvovania Matice slovenskej venovala práve starostlivosti o spisovnú slovenčinu, o jej používanie v praxi a jej kultúru, a to s osobitným zreteľom na prelomové etapy v dejinách Matice slovenskej v súhre s vývinom spisovnej slovenčiny. Veľmi účinnou praktickou podporou starostlivosti o spisovný jazyk a o rozvíjanie jeho kultúry bolo už spomínané sústavné vydávanie publikácií, periodických aj neperiodických, v ktorých sa veľká pozornosť venovala práve jazyku a jazykovede. S uznaním možno pripomenúť, že v tejto vydavateľskej línii aj v súčasnosti pokračuje terajšie Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine.

Z hľadiska vedeckého výskumu v oblasti dejín spisovnej slovenčiny v danej súvislosti ako pozoruhodnosť vyzdvihujeme, že viaceré míľniky pri periodizácii vývinu spisovnej slovenčiny sa odvodzujú priamo od etáp v dejinách Matice slovenskej alebo sú s týmito dejinami v súlade. To sa týka predovšetkým samého matičného obdobia v druhej polovici 19. storočia, ale aj nasledujúceho martinského obdobia po násilnom zatvorení Matice slovenskej a napokon aj medzivojnového obdobia v 20. storočí, v ktorom martinský úzus a martinská norma spisovnej slovenčiny doznievali v podobe matičného úzu.

Už aj tak zložitá jazyková situácia na Slovensku sa roku 1931 ešte skomplikovala vyjdením prvých *Pravidiel slovenského pravopisu*, zostavených síce na pôde Jazykového odboru Matice slovenskej, ale pod vedením českého profesora Václava V á ž n e h o ako vedúceho činiteľa tohto odboru. Tie totiž niesli výrazné znaky čechoslovakistickej ideológie a politiky a tým priniesli do slovenskej spoločnosti značné napätie, pričom negatívnu ozvenu vyvolali aj na českej strane. Pražská centrálna moc sa v nich poistila tým, že to malo byť „jediné ministerstvom školstva a národnej osvety schválené vydanie“ a zároveň „učebná pomôcka pre všetky školy v ČSR“, ako sa píše na titulnej strane pravidiel. Touto klauzulou si zaistila bezvýhradné používanie týchto pravidiel v celej sústave vzdelávania, pri tvorbe učebných textov, pri tlači školských dokumentov, časopisov, ako aj vo všetkých ďalších inštitúciách spojených so vzdelávacou a osvetovou činnosťou, jej organizáciou a spravovaním.

V situácii, keď sa v Matici slovenskej a jej vydavateľských a iných aktivitách príslušní pracovníci usilovali o starostlivé dodržiavanie kodifikácie poda-

nej v Cambelovej *Rukováti spisovnej reči slovenskej* s úpravami, ktoré s autorovým súhlasom do nej vniesol Jozef Škultéty, značili oficiálne *Pravidlá slovenského pravopisu* prerušenie tejto kodifikačnej línie a zaviedli novú, ďalšiu kodifikáciu. Tak vznikol stav, že v jazykovej praxi platili aj sa dodržiavali dve kodifikácie – matičná a oficiálna – a používatelia jednej alebo druhej zároveň signalizovali svoju ideovú a politickú príslušnosť k autonomistickej politickej línii alebo naopak k centralistickej línii. Tento stav prispel na Slovensku k zreteľnému triedeniu duchov a k zjednoteniu reprezentatívnej časti slovenskej inteligencie na báze podpory samostatnosti slovenčiny, jej plnohodnotného rozvoja a pestovania jej kultúry. Už 12. mája 1932 valné zhromaždenie Matice slovenskej zaujalo k týmto pravidlám kritický postoj, vyčítalo zostavovateľovi neodôvodnené vnášanie početných českých prvkov do kodifikácie spisovnej slovenčiny, žiadalo uskutočniť objektívny vedecký výskum skutočného stavu v používaní spisovnej slovenčiny a vypracovanie nových pravidiel.

Odpoveďou na vyjdenie prvých oficiálnych pravopisných pravidiel bolo aj založenie prvého slovenského jazykovedného časopisu *Slovenská reč* roku 1932; stalo sa tak zásluhou miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach, ale jeho vydávanie sa už od druhého ročníka ujala Matica slovenská v Turčianskom Svätom Martine a jej vedenie poverilo redigovaním časopisu mladého ambiciózneho jazykovedca Henricha B a r t k a. Jeho základným cieľom bolo stabilizovať slovenský spisovný jazyk na základe jeho čo najužšieho spätia s ľudovou rečou. Časopis poskytol významnú publikačnú základňu prvej profesionálnej generácii slovenských jazykovedcov, ktorí sa venovali výskumu slovenského jazyka, a v jeho lone sa zrodili aj viaceré nové jazykovedné odbory. Napríklad už v druhom ročníku *Slovenskej reči* uverejnil sériu statí o slovenskej fonológii iný znamenitý jazykovedec Ľudovít N o v á k. Význačnú časť príspevkov v *Slovenskej reči* tvorili zásadné štúdie o rozmanitých stránkach spisovnej slovenčiny, polemické state, ďalej hodnotenia súvekej jazykovej, najmä literárnej praxe a krátke nápravné texty reagujúce na jazykové nedostatky vtedajších verejných prejavov. Možno povedať, že v *Slovenskej reči* v 30. rokoch sa uskutočňovala (aj vo vzťahu k Vážneho *Pravidlám slovenského pravopisu*) nová priebežná kodifikácia spisovnej slovenčiny.

Súčasne sa na pôde jazykového odboru Matice slovenskej pod vedením Jozefa Škultétyho začali pripravovať nové pravopisné pravidlá. Vyšli roku 1939 a Matica slovenská okrem iného chcela nimi pozdraviť vznik nového štátu hneď v marci roku 1939, no dlho a starostlivo chystané dielo nepadlo na úrodnú pôdu, lebo slovenské ministerstvo školstva a národnej osvety ich neprijalo, pravidlá tak nenadobudli platnosť. Museli sa z nich vynechať niektoré základné navrhované zmeny a text nových pravidiel vyšiel v nasledujúcom roku v redakcii Antona A. B a n í k a bez týchto zmien. V tomto vydaní pravopisných pravi-

diel sa prijali viaceré progresívne úpravy v prospech stabilizácie spisovnej reči a pravopisný slovník sa oslobodil od početných bohemizmov, prípadne nevhodné cudzie slová boli označené osobitným znakom. Spomenuté štyri základné zmeny sa stali organickou súčasťou pravopisnej sústavy spisovnej slovenčiny až v nových pravidlách, ktoré vyšli už v celkom novej politickej a spoločenskej situácii roku 1953 pod redakciou Štefana P e c i a r a. Tieto zmeny značili výrazné priblíženie písomnej podoby spisovnej slovenčiny s jej skutočnou zvukovou podobou a tým zároveň prispeli k rozšíreniu náležitej spisovnej výslovnosti u používateľov spisovnej slovenčiny. Prijatím týchto zmien sa podarilo podstatne zjednodušiť pravopisnú sústavu slovenčiny a sprístupniť ju širokým vrstvám používateľov spisovnej slovenčiny a tým uľahčiť aj jej vyučovanie v školách. Viaceré takzvané politické výnimky v novej pravopisnej sústave boli odstránené pričinením Jozefa R u ž i č k u roku 1968.

Uvedieme spomínané štyri základné pravopisné zmeny, ktoré sformuloval Henrich Bartek, ale boli prijaté až roku 1953: 1. zjednotenie písania prípony *-li* pri slovesných tvaroch v minulom čase bez ohľadu na to, či sa tieto slovesné tvary vzťahujú na mužské osoby alebo na osoby ženského či stredného rodu; 2. predložky *z* a *s* a ich vokalizované podoby *zo*, *so* sa píše podľa gramatického princípu, t. j. podľa toho, s ktorým pádom sa spájajú: predložka *z*, *zo* sa zapisuje v spojení s genitívom, 2. pádom mena, napríklad *z lietadla*, *zo skrine*, predložka *s*, *so* sa zapisuje v spojení s inštrumentálom, 7. pádom mena, napríklad *s otcom*, *so sestrou*; 3. predpony *s-*, *z-*, *zo-* (okrem spomínaných politických výnimiek) sa píše podľa živej výslovnosti, napríklad *spracovať*, *spredu*, *zlúčiť*, *zostaviť*; 4. dĺžka samohlások v prevzatých slovách sa zapisuje v zhode so živou výslovnosťou, napríklad *biológ*, *biológia*, *dráma*, *chémia*, *exkluzívny*. Tieto zmeny vyplynuli z vnútorných zákonitostí slovenčiny, podporili vedomie samostatnosti slovenčiny a vo svojich dôsledkoch viedli k oddialeniu slovenskej pravopisnej sústavy od českej, čo v situácii silnejúceho pražského centralizmu bolo čímsi výnimočným, navyše keď na čele Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska stál Karol B a c í l e k, ktorý pre svoje neovládanie slovenčiny a miešanie slovenčiny s češtinou vo výslovnosti bol predmetom všeobecného výsmechu. Kodifikovanými zmenami sa tak nové *Pravidlá slovenského pravopisu* stali významnou oporou pri posilňovaní slovenskej spisovnej výslovnosti a pri zvyšovaní kultúry spisovnej slovenčiny a jej používaní v praxi.

Najnovšie *Pravidlá slovenského pravopisu*, pripravené pod vedením Jána K a č a l u, boli vydané roku 1991, nepriťahujú podstatnejšie zmeny v slovenskej pravopisnej sústave, ich základné poslanie sa dá vystihnúť skôr tak, že bezprostredne nadväzujú na základnú kodifikačnú orientáciu predchádzajúcich pravidiel a prinášajú nové kodifikačné riešenie niektorých dozretých čiastkových pravopisných otázok. Posilňujú niektoré špecifické zákonitosti spisovnej

slovenčiny, ako je platnosť rytmického zákona a niektoré výslovnostné javy, vo vlastnej pravopisnej sústave vnášajú zmeny do písania názvov verejných priestranstiev typu *Námestie slobody*, *Park slobody*, ustalujú vžitú prispôbenú zapisovanie mien z uhorského obdobia nášho národného vývinu a zjednocujú spôsob písania príslovkových výrazov typu *dobiela* aj *do biela*, t. j. jednotne variantne, dovedna aj s predložkou *osve*.

V súvisi s *Pravidlami slovenského pravopisu* z roku 1991 ešte hodno pripomenúť, že kým predchádzajúce znenia pravopisných pravidiel prijímali kodifikačné riešenia, ktoré boli pod priamym alebo aspoň nepriamym tlakom zo strany češtiny, tieto pravidlá koncepcne aj konečným vyznením vznikali aj uplatnili sa bez akéhokoľvek tlaku češtiny. Sú to predovšetkým koncepcne nové pravopisné pravidlá; prejavuje sa to v tom, že sa koncentrujú výlučne na pravopisné javy v relácii k zodpovedajúcim jazykovým javom, prinášajú viaceré nové kapitoly a celkovo podrobnejšie spracovanie danej pravopisnej problematiky; tento poznatok sa týka napríklad písania veľkých začiatkových písmen, písania interpunkčných znamienok a podobne. Táto ich koncepcia bola umožnená celkovým stavom vedeckého poznania a opisu spisovnej slovenčiny, tým, že už pred ich skoncipovaním boli vydané viaceré syntetické diela týkajúce sa istej vymedzenej jazykovej problematiky, konkrétne najmä tvaroslovia, výslovnosti a slovnej zásoby. Pravopisné pravidlá sú tak pevnou súčasťou vedeckého obrazu súčasnej spisovnej slovenčiny a jej zodpovedajúcej kodifikácie.

Pre obidve povojnové pravopisné pravidlá je charakteristické to, že ich slovenská kultúrna verejnosť prijala ako prirodzené pre slovenčinu a svojim širokým využívaním v spoločenskej praxi stali sa tak dôležitým prostriedkom zjednocovania pravopisnej praxe aj význačným nástrojom na celkové zvyšovanie jazykovej kultúry. V ostatných desaťročiach sú pravopisné pravidlá dôležitou súčasťou úradne platnej kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny; ako oficiálne uznané kodifikačné príručky ďalej platia: *Krátky slovník slovenského jazyka* (4. vyd. z roku 2003, pripravený pod vedením Jána K a č a l u) pre oblasť slovnej zásoby, *Pravidlá slovenskej výslovnosti* od Ábela K r á Ľ a (najnovšia edícia z roku 2009 a 2016) pre oblasť výslovnosti a *Morfológia slovenského jazyka* z roku 1966 (skoncipovaná pod vedením Jozefa R u ž i č k u) pre oblasť tvaroslovia.

Po tomto kodifikačnom prehľade pripomenieme niektoré ďalšie výrazné znaky súčasného stavu a vývinu spisovnej slovenčiny v čase po vzniku Česko-slovenskej republiky roku 1918. Celkovo sa toto obdobie vyznačuje neobyčajnou spoločenskou dynamikou a to vyvolávalo aj dynamické pohyby v spisovnom jazyku. Najdôležitejším výsledkom celého storočného vývinového obdobia je to, že slovenčina potvrdila svoju identitu a samostatnosť, ako aj prispôbivosť novým podmienkam a vyjadrovacím potrebám svojich nositeľov

a používateľov a rozvinula sa na všestranne vyhovujúci, významovo aj výrazovo a súčasne štýlovo neobyčajne diferencovaný a zároveň životaschopný dorozumievací nástroj. Rozsah používania spisovnej slovenčiny sa za toto obdobie rapídne zväčšil, neobyčajne sa zvýšil počet a zároveň vzdelanostná a kultúrna úroveň používateľov spisovnej slovenčiny a spisovný jazyk sa stal majetkom celého národa aj tým, že spoľahlivo a plnohodnotne saturuje mnohostranné potreby svojich používateľov vo všetkých oblastiach národného života. Osobitne treba vyzdvihnúť veľké rozšírenie sa slovnej zásoby najmä bohato diferencovaným a široko rozvinutým tvorením z domácich zdrojov, ale aj preberaním z iných, príbuzných aj vzdialenejších jazykov. Veľmi bohatá a jemne významovo aj výrazovo diferencovaná a súčasne neprestajne sa rozvíjajúca je o d b o r n á s l o v n á z á s o b a početných klasických aj moderných vedných, technických aj pracovných odborov, slúžiaca v písomnej aj hovorenej podobe dorozumievaniu v odbornej, a to teoretickej aj praktickej sfére. S vývinom vedy a techniky bezprostredne súvisí rozširovanie a zväzňovanie sféry vzdelávacej, popularizačnej a osvetovej praxe pri šírení nových poznatkov v spoločnosti.

V súvisi s celkovým rozvojom spoločenského, politického a kultúrneho života a potreby bezprostredne informovať široké vrstvy používateľov prostredníctvom spoločenských komunikačných prostriedkov sa rozvíjali aj vyjadrovacie prostriedky p u b l i c i s t i c k é h o š t ý l u, ktorý rovnako ako náučný štýl patrí medzi najdynamickejšie sa rozvíjajúce štýly spisovného jazyka. Aj v súvisi s rozvojom elektroniky a elektronických oznamovacích prostriedkov rozšírili sa najmä lexikálne a syntaktické prostriedky publicistického štýlu a vznikli početné nové žánrové formy, pričom nositeľmi týchto procesov v hromadných oznamovacích prostriedkoch sa stali aj mnohé všeobecne uznávané osobnosti s výrazným publicistickým prejavom hovoreným aj písomným.

Výnimočné postavenie jedného zo základných nosných pilierov spisovného jazyka, jeho tvorivého využívania a ďalšieho rozvíjania si aj v tomto období zachovával u m e l e c k ý š t ý l. Možno povedať, že s kvalitatívnym aj kvantitatívnym rastom národnej literatúry bezprostredne súvisí rast národného a osobitne spisovného jazyka. Literárna tvorba a diferencované literárne prúdy v prvej polovici 20. storočia prinášali so sebou nielen tematické a estetické obohacovanie našej literárnej kultúry, ale aj nové dimenzie spisovného aj národného jazyka. Výrazné literárne osobnosti 20. storočia boli výrazné aj vo svojom literárnom jazyku a svojím tvorivým prínosom prispievali aj k zodpovedajúcemu pôsobeniu v oblasti literárneho jazyka. Mnohé literárne osobnosti platia v spoločnosti ako j a z y k o v é v z o r y. Pre prejavy umeleckého štýlu je charakteristické funkčné využívanie všetkých prostriedkov národného jazyka vrátane nespisovných, napríklad nárečových, slangových, subštandardných

a podobne. Možno povedať, že práve v období, o ktorom je reč, sa prejavy umeleckého štýlu neobyčajne rozrástli čo do šírky aj estetickej diferencovanosti.

Osobitnú zmienku v danej súvislosti si zaslúži dramatická tvorba a scénické uplatňovanie jej výsledkov v profesionálnych aj ochotníckych divadlách, filmoch, v televíznych adaptáciách, ktoré okrem iného prispelo aj k formovaniu a pestovaniu scénickej reči a spisovnej výslovnosti a tým aj k rozvoju a ustáľovaniu hovorenej podoby spisovného jazyka. Posilnenie dôrazu na hovorenú reč, na spisovnú výslovnosť a na jazykové a štylistické zvládanie nových žánrov spätých s touto podobou spisovného jazyka prinieslo aj rozhlasové vysielanie: na Slovensku sa začalo roku 1926 a značilo nielen neobyčajne veľké rozvinutie sfér uplatňovania spisovného jazyka, ale aj výrazný posun pozornosti dramatických a literárnych umelcov, profesionálnych aj ochotníckych hercov, interpretov, recitátorov, rozhlasových pracovníkov aj bádateľov na oblasť zvukových kvalít spisovnej slovenčiny, na systematický výskum spisovnej výslovnosti a jej opis v syntetických aj kodifikačných dielach.

Aj v tejto oblasti sa ukázala náležitá predvídavosť Henricha Bartka, ktorý sa po osobnom neúspechu s návrhom svojich Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1939 sústredil na výskum spisovnej výslovnosti a jej vzťahu s písomnou podobou spisovného jazyka a už roku 1944 uverejnil svoju kodifikačnú príručku *Správna výslovnosť slovenská*, ktorou sa potvrdila plná oprávnenosť aj dobrá uváženosť pravopisných zmien navrhnutých v texte neprijatých pravidiel z roku 1939. Ako píše vo svojej už citovanej publikácii *Nový pravopis slovenský* (1954) na s. 56 v záverečnom odseku: „Bolo treba vydať roku 1944 *Správnu výslovnosť slovenskú*, aby bolo každému jasné, že systémové pravopisné úpravy musia rešpektovať zvukovú stránku jazyka – ľubozvučnosť slovenčiny, preto systémové pravopisné zmeny, kodifikované pravidlami z roku 1953, sú z každej stránky prijateľné a budú na osov slovenčiny, ale aj na osov verejnosti, lebo obľahčujú pravopis. Drobné chyby v nových pravidlách sú zavinené cudzím tlakom, no nebudú môcť naštrbiť pevné vývinové smernice nášho pravopisu.“ Istú pochybnosť v súvis s týmto hodnotením možno vysloviť iba pri citovanom vyzdvihovaní ľubozvučnosti slovenčiny ako charakteristickej črty celej zvukovej stránky nášho jazyka. Tento pojem a termín je založený na značnej miere subjektívneho hodnotenia zvukovej stavby jazyka, jej stvárnenia v reči aj vnímania a súčasná jazykoveda s ním v podstate nepracuje.

Ako špecifickú „spomienku“ na staršie obdobia vývinu spisovného jazyka ešte aj v medzivojnovom období a celkom zriedkavo aj v období po roku 1940, ktoré v súhlase s Ružičkovou chronologizáciou označujeme ako súčasnú etapu vo vývine spisovnej slovenčiny, zaznamenávame u niektorých autorov prejavov umeleckého štýlu výskyt lexikálnych bohemizmov v postavení umeleckých prostriedkov, poetizmov. Tento jav bol častejší v období romantizmu

a realizmu v slovenskej literatúre, keď sa umelecký štýl spisovnej slovenčiny plnohodnotne konštituoval, no v novších obdobiach vývinu spisovnej slovenčiny je badateľný jeho úbytok a v súčasnosti sa takéto využívanie bohemizmov už nepokladá za vhodné; pravdaže, iná stránka veci je využívanie takýchto prvkov ako funkčnej súčasti jazyka umeleckého diela.

Najmä v básnickej tvorbe sme v tomto období aj svedkami experimentovania s jazykom (napríklad v nadrealistickej poézii). V tejto súvislosti sa žiada spomenúť aj neobyčajne významnú p r e k l a d o v ú t v o r b u, ktorou sa nielen slovenskému čitateľovi sprostredkúvali vrcholné umelecké diela napísané v početných iných jazykoch sveta, ale sa prostredníctvom nej aj úspešne konfrontovala slovenčina s inými rozvinutými jazykmi sveta a potvrdzovala sa tak jej rozvitosť, bohatosť prostriedkov a rovnocennosť s inými kultúrnymi jazykmi sveta.

Dôležitou súčasťou spisovného jazyka sa stal aj bežný k o n v e r z a č n ý š t ý l, v rámci neho sa sformovala bohatá vrstva hovorových a expresívnych prostriedkov spisovného jazyka, ktorá našla svoj odraz aj v prejavoch umeleckého štýlu. V prejavoch hovorového štýlu sa či už spontánne, alebo zámerne vyskytujú aj prvky nespisovných útvarov národného jazyka, najmä zemepisných nárečí, slangov, subštandardnej vrstvy, mestskej reči a podobne, ktorými hovoriaci prejavuje svoju miestnu alebo sociálnu príslušnosť, alebo ktoré sú signálom nedostačujúceho funkčného rozlišovania medzi spisovnými a nespisovnými prostriedkami či menej dôkladného poznania spisovného jazyka a jeho jednotlivých prostriedkov.

Spoločný život Slovákov a Čechov v jednom štáte priniesol nielen jedinečnú jazykovú a komunikačnú situáciu, keď príslušníci obidvoch národov pri bežnom aj oficiálnom dorozumívaní upotrebovali svoj spisovný jazyk, ale vo vlastnej jazykovej rovine aj vzájomné bezprostredné ovplyvňovanie sa obidvoch spisovných jazykov. So zreteľom na stav, v ktorom obidva jazyky vstupovali do situácie intenzívneho kontaktu a každodenného vzájomného dorozumievania sa príslušníkov obidvoch národov pomocou svojho národného jazyka, je prirodzené, že podstatne silnejší bol vplyv češtiny na slovenčinu ako slovenčiny na češtinu. Ovplyvňovanie sa najväčšmi týkalo slovnej zásoby, najmä jej abstraktnej časti a odbornej terminológie viacerých vedných a technických odborov, ktoré pred vznikom spoločného štátu pre mimoriadne nepriaznivé národnostné, politické a kultúrne pomery v rakúsko-uhorskej monarchii nemali na Slovensku zodpovedajúce zázemie v podobe rozvinutého a sústavného vedeckého bádania, systematického vzdelávania v národnom jazyku a cieľavedomej výchovy nových odborníkov a zodpovedajúcej starostlivosti o budovanie a normalizáciu odbornej terminológie.

Na druhej strane hláskoslovie a tvaroslovie sa podporovaním idey samostatnosti a osobitosti slovenčiny a slovenského národa zo strany rozhodujúcej časti

kultúrnej verejnosti aj pod vplyvom jazykového vzdelávania a kodifikácie spisovného jazyka stabilizovalo skôr disimiláciou od češtiny. Konkrétne v hláskovej stavbe spisovnej slovenčiny sa ustalovali javy výrazne odlišné od češtiny; to sa týka napríklad rozširovania výskytu dvojhlások a ustalovania slabičnej kvantity vrátane platnosti rytmického zákona ako špecifického zákona regulujúceho výskyt kvantity v slove. Rovnako v tvarosloví sa vo vývine presadili javy výrazne zjednodušujúce a spravidelňujúce skloňovanie mien a časovanie sloviac, posilňovala sa tendencia po zachovávaní rovnakého základu slova pri ohýbaní alebo pri tvorení slov, odstraňovali sa niektoré alternácie spoluhlások aj samohlások a podobne. Tieto a ďalšie vývinové javy prispeli k tomu, že sa slovenčina vo svojej tvaroslovnej rovine vyvinula na relatívne pravidelný a jednoduchý jazyk, oveľa pravidelnejší a jednoduchší, než sú iné blízke slovanské jazyky alebo aj typologicky vzdialenejšie európske jazyky. Tomuto stavu v jazyku zodpovedá aj primerane jednoduchá pravopisná sústava.

Štruktúrne blízke vzťahy obidvoch jazykov a ich používanie pri každodennom dorozumívaní sa príslušníkov obidvoch národov tak, že každý hovoril svojím jazykom, celkove priniesli spisovnej slovenčine prospech aj upevnenie vedomia jej samostatnosti a osobitosti. Únosná miera preberania českých prvkov sa prekračovala u jazykovo menej zdatných používateľov, tí však nemali rozhodujúci dosah na mieru celospoločensky preberaných cudzojazyčných prvkov. Pritom, prirodzene, mala svoju dôležitú pozíciu aj jazykovedná teória a regulačné kroky v oblasti jazykového vzdelávania a jazykovej kultúry. Po vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1940 sa ukázala potreba niektorých puristických poučiek používaných v *Slovenskej reči* v 30. rokoch 20. storočia ako irelevantná a vznikom samostatného štátneho útvaru roku 1939 sa utvorila jazyková situácia, v ktorej nebolo treba v jazykovej výchove používať metódy obrany pred vplyvom cudzojazyčných prvkov; preberanie takýchto prvkov bolo podmienené tým, či cudzojazyčný prvok je v spisovnej slovenčine potrebný. To značí, že v období po roku 1940, ktoré pokladáme za obdobie *s ú č a s n e j s p i s o v n e j s l o v e n č i n y*, jazykovedná teória a regulačná prax v jazykovom vzdelávaní a jazykovej výchove zásadne nebránila preberaniu cudzojazyčných prvkov do spisovnej slovenčiny; preberanie podmieňovala *p o t r e b n o s ť o u* nového prvku v našom spisovnom jazyku, jeho prispôbením sa domácej sústave a pravopisu alebo značnou zložitosťou pri jeho prípadnom nahrádzaní ekvivalentným domácim prvkom.

Toto jazykovedné stanovisko v otázkach jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, školskej aj mimoškolskej, bolo opreté o výsledky systematického vedeckého výskumu a opisu slovenčiny a osobitne spisovnej slovenčiny, tak ako sa postupne rozvinul v 20. storočí, ako sa inštitucionalizoval na pôde Univerzity Komenského, založenej roku 1919, neskôr aj na ďalších slovenských univerzi-

tách a najmä na báze Slovenskej akadémie vied a umení, zákonne ustanovenej Slovenským snemom roku 1942, v rámci ktorej od 1. IV. 1943 začal svoju činnosť aj Jazykovedný ústav. Vlastný komplexný základný vedecký výskum slovenského jazyka sa v akademickom ústave rozvinul až po druhej svetovej vojne a najdôležitejšie vedecké a odborné výsledky tento ústav začal publikovať až v 50. rokoch 20. storočia. Medzi ne rátame predovšetkým viaceré základné lexikografické diela o slovenčine, ďalej *Morfológiu slovenského jazyka* z roku 1966 (pod vedením Jozefa Ružičku), *Atlas slovenského jazyka*, ktorého štyri diely v ôsmich zväzkoch vyšli v rokoch 1968 – 1984 (pod vedením Jozefa Štolca), početné zásadné monografické a syntetické diela z rozmanitých oblastí slovenského jazyka a jeho vzťahov s inými jazykmi, mnohé zborníky štúdií a ďalšie diela. Dôležité je spomenúť aj neobyčajne bohatú časopiseckú tvorbu, systematické vydávanie troch, prípadne štyroch vedeckých časopisov, ktoré prinášali aktuálne vedecké výsledky, prehľadové štúdie, recenzie a informácie z vedeckého života na Slovensku aj v zahraničí.

Dôležitou súčasťou vedeckého výskumu a opisu slovenčiny sa najmä v medzivojnovom a osobitne v súčasnom období vývinu spisovnej slovenčiny stal konfrontačný slovensko-inojazyčný výskum. Popri už tradičnom (hoci nie systematickom) slovensko-českom porovnávacom výskume sa postupne rozvíjal najmä slovensko-inoslovanský výskum a v rámci neho – najmä so zreteľom na celospoločenskú a politickú orientáciu štátu – osobitne slovensko-ruský a rusko-slovenský výskum, ďalej slovensko-nemecký, slovensko-románsky, slovensko-orientálny a v súčasnosti najmä slovensko-anglický porovnávací výskum. Predmetom konfrontačne orientovaného bádania, uskutočňovaného vo viacerých ústavoch Slovenskej akadémie vied, ako aj na Univerzite Komenského v Bratislave, neskôr aj na iných slovenských univerzitách, bola najmä slovná zásoba a jeho výsledkom sú predovšetkým početné lexikografické diela akademického aj praktického typu a ďalej mnohé monografické aj syntetické diela, vedecké štúdie, zborníky a učebné texty.

Našu prehľadovú stať o storočnom vývine a súčasnom stave aj používaní spisovnej slovenčiny zakončíme konštatovaním, že 20. storočie, na ktorého konci vznikla aj samostatná Slovenská republika, prinieslo nášmu národnému jazyku aj nevšedné spoločenské uznanie v podobe zákonného priznania statusu štátneho jazyka. Takéto vysoké spoločenské postavenie slovenčiny uzákonil najvyšší zákon štátu Ústava Slovenskej republiky z 1. IX. 1992, v ktorej článku 6 sa ustanovuje, že „na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk“. Z tohto ústavného ustanovenia vychádza aj zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. XI. 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Ten predovšetkým v zákonnej dikcii vymedzuje kodifikovanú podobu štátneho jazyka, ktorú možno stotožniť so spisovným jazykom, a vy-

menúva spoločenské sféry, v ktorých je používanie kodifikovanej podoby štátneho jazyka záväzné.

Pravdaže, tento zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky udáva iba všeobecné zákonné rámce, vymedzuje základné pojmy a termíny z okruhu jazykového zákonodarstva a určuje oblasti, v ktorých sa vyžaduje záväzné používanie kodifikovanej podoby slovenčiny ako štátneho jazyka. Z druhej strany sa žiada podčiarknuť, že to, ako sa hoci aj čo naj dôkladnejšie formulované zákony budú v spoločenskej praxi dodržiavať, to závisí od prístupu každého používateľa nášho národného a osobitne spisovného jazyka k tomuto jazyku. Keďže jazyk okrem iného platí aj ako nenahraditeľná národná a výrazná kultúrna hodnota, nemajú sa pri vyžadovaní rešpektovania jeho noriem a platnej kodifikácie uplatňovať nijaké donucovacie prostriedky. Donútiť sa v otázkach kultúry môže predovšetkým každý sám svojou vlastnou kultúrnosťou a uvedomenosťou, založenou na dobrom poznaní v danom prípade jazyka a na dobrovoľnosti, t. j. na dobrovoľnom dodržiavaní jeho noriem a kodifikácie. Stále totiž platí, že za jazyk ako celonárodnú aj celospoločenskú duchovnú a kultúrnu hodnotu je zodpovedný celý národ, a teda aj každý jeho individuálny používateľ.

Literatúra

- BARTEK, Henrich. 1954. *Nový pravopis slovenský*. Vydal Slovák v Amerike.
- BLANÁR, Vincent – JÓNA, Eugen – RUŽIČKA, Jozef. 1974. *Dejiny spisovnej slovenčiny II*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- CZAMBEL, Samuel. 1915. *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*. Druhé vydanie. Turčiansky Sv. Martin, nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku.
- HORVÁTHOVÁ, Ľubica. 2017. Jazyk Slniečka. In *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej kultúry*, Ondrej Sliacky a kol., 193–220. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- CHROBÁK, Dobroslav. 1975. *Prózy*. Zostavil B. Choma. Bratislava: Tatran.
- JÓNA, Eugen. 1959. „Samo Czambel (1856 – 1909) a spisovná slovenčina.“ In *Slovenská reč* 24 (6): 321–345.
- KAČALA, Ján. 2010. *Spisovná slovenčina v 20. storočí*. 3., upravené a doplnené vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KAČALA, Ján. 2013. Matica slovenská a spisovná slovenčina. (Rozhodujúce obdobia a míľniky.) In *Matica slovenská v národných dejinách*, red. Imrich Sedlák, 130–135. Martin: Matica slovenská.
- KAČALA, Ján. 2018. „Fenomén Slniečko.“ In *Literárny týždenník XXXI* (27–28): 20.
- KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. 2011. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. 2., upravené a doplnené vyd. Martin: Matica slovenská.

- Matica slovenská v národných dejinách*. 2013. Red. Imrich Sedlák. Martin: Matica slovenská.
- NÁDASKÁ, Katarína. 2013. Vplyv Matice slovenskej na národné cítenie Slovákov v dejinách pútnického miesta Marianka koncom 19. a začiatkom 20. storočia. In *Matica slovenská v národných dejinách*, red. Imrich Sedlák, 136–139. Martin: Matica slovenská.
- RUŽIČKA, Jozef. 1970. *Spisovná slovenčina v Československu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- SLIACKY, Ondrej a kol. 2017. *Časopisecký fenomén Slniečko v kontexte slovenskej detskej a národnej literárnej kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- Ústava Slovenskej republiky. 2009. In *Moderná slovenská štátnosť*, Jaroslav Chovanec, 269–333. Bratislava: Procom.
- ŠKULTÉTY, Jozef. 1915. Na pokon. In *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, Samuel Czambel, 372–376. Turčiansky Sv. Martin, nákladom Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku.

prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc.
Ústav filologických štúdií
Katedra slovenského jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta Univerzity
Komenského v Bratislave
Račianska 59
813 34 Bratislava
kacala@fedu.uniba.sk